

משנה תורה לרמב"ם הלכות תשובה פרקים א-ד ופרק ז

(הקדמה) המצוות הקיימות בתשובה

מצוות עשה אחת, והוא שישוב החוטא מחטאו לפני ה' ויתוודה. וביאור מצווה זו ועיקרים הנגררים עמה¹ בגללה בפרקים אלו.

(א) חובת הוידוי והתשובה וכיצד היא הכפרה

פרק א

כל מצוות שבתורה בין עשה בין לא תעשה, אם עבר אדם על אחת מהן בין בזדון בין בשגגה, כשיעשה תשובה² וישוב מחטאו חייב להתוודות לפני האל ברוך הוא, שנאמר (במדבר ה, ו-ז): "אִישׁ אוֹ אִשָּׁה כִּי יַעֲשׂוּ וּגְוֹ' וְהִתְוַדּוּ אֶת חַטָּאתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ" - זה וידוי דברים.

וידוי זה מצוות עשה. כיצד מתוודין? אומר: אנא השם חטאתי, עוויתי, פשעתי לפניך ועשיתי כך וכך, והרי נחמתי ובושתי במעשי, ולעולם איני חוזר לדבר זה. וזהו עיקרו של וידוי. וכל המרבה להתוודות ומאריך בעניין זה הרי זה משובח.

הערות - ילמד ענוים דרכו

- 1 והם: מי הוא הנקרא ישראלי, למי אין חלק לעולם הבא, בחירה חופשית, היחס בין ידיעת ה' וגזרותיו לבין חופש הבחירה, ביטול הבחירה החופשית, שכר מצוות בעולם הזה, מטרת יעודי התורה הגשמיים, עבודה לשמה ועבודה מאהבה.
- 2 מלשון הרמב"ם כאן נראה שאין מצוות עשה לשוב, אלא שאם שב - מצווה שיתוודה. אך בהקדמה להלכות כתב הרמב"ם שהמצווה היא: "שישוב החוטא מחטאו... ויתוודה". וכבר דנו בעניין זה האחרונים. הרמב"ן בפרשת ניצבים (ל,יא) כתב שיש מצוות עשה לשוב. ויש לפרש שהמחלוקת אם יש מצווה לשוב תלויה בשתי בחינות בתהליך התשובה: מצד אחד, ברור שיש חובה מוסרית ממי שחטא שיכיר בחטאו ויתקן, ואי בקשת הסליחה היא פגיעה בפני עצמה. מצד שני, כפית ההתנצלות אינה משיגה את המטרה שהחרטה תהיה מרצון פנימי. הרי שהתשובה מחויבת מצד היחסים הראויים, אך בפועל נדרש הרצון ולא הכפייה בעשייתה. באופן אחר יש לומר שיש שתי בחינות בתוצאות החטא: בחינה אחת היא הפגיעה בקשר עם בורא עולם כיוון שעבר על רצונו, ובחינה שנייה היא שהחטא יוצר קלקול באדם ובעולם. שיטת הרמב"ן היא מצד הבחינה הראשונה, ועל כן יש חובה לשוב ולתקן את החטא, וכששב, אף שלא התוודה - יש סליחה וכפרה. הוידוי הוא רק הדרך המבטאת את פרטי התשובה. לעומת זאת שיטת הרמב"ם היא מצד הבחינה השנייה של הקלקול שיצר החטא. מצד זה אין חובה לשוב בתשובה, אלא יחליט האדם אם הוא רוצה להיענש ולהתנקות או שיעשה תשובה ויתכפר לו. אם מחליט לעשות תשובה, יש דרך שרק על ידה הכפרה נעשית - וידוי.

מסלול 1: יום ה, ג בתשרי
מסלול 2: יום ה, ג בתשרי
מסלול 3: יום א, ד בתשרי
מסלול 4: יום ב, ג בתשרי

וכן בעלי חטאות ואשמות בעת שמביאין קרבנותיהן על שגגתן או על זדונן אין מתכפר³ להן בקרבנם, עד שיעשו תשובה ויתוודו וידוי דברים, שנאמר (ויקרא ה,ה): "וְהִתְוַדָּה אֲשֶׁר חָטָא עָלֶיהָ", וכן כל מחוייבי מיתות בית דין ומחוייבי מלקות אין מתכפר להן במיתתן או בלקייתן עד שיעשו תשובה ויתוודו, וכן החובל בחברו והמזיק ממונו אף על פי ששילם לו מה שהוא חייב לו אינו מתכפר עד שיתוודה וישוב מלעשות כזה לעולם, שנאמר (במדבר ה,ו): "מִכָּל חַטָּאת הָאֲדָם".

שעיר המשתלח לפי שהוא כפרה על כל ישראל - כהן גדול מתוודה עליו על לשון כל ישראל, שנאמר (ויקרא טז,כא): "וְהִתְוַדָּה עָלָיו אֶת כָּל עֲוֹנוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". שעיר המשתלח מכפר על כל עבירות שבתורה הקלות והחמורות, בין שעבר בזדון בין שעבר בשגגה, בין שהודע לו בין שלא הודע לו - הכל מתכפר בשעיר המשתלח. והוא שעשה תשובה. אבל אם לא עשה תשובה אין השעיר מכפר לו אלא על הקלות. ומה הן הקלות ומה הן החמורות? החמורות הן שחייבין עליהם מיתת בית דין או כרת, ושבועת שווא ושקר אף על פי שאין בהן כרת הרי הן מן החמורות, ושאר מצוות לא תעשה ומצוות עשה שאין בהן כרת הם הקלות.

בזמן הזה שאין בית המקדש קיים ואין לנו מזבח כפרה אין שם אלא תשובה, התשובה מכפרת על כל העבירות, אפילו רשע כל ימיו ועשה תשובה באחרונה אין מזכירין לו שום דבר מרשעו, שנאמר (יחזקאל לג,יב): "רִשְׁעֵת הָרָשָׁע לֹא יִפְשָׁל בָּהּ בְּיוֹם שׁוּבוֹ מִרְשָׁעוֹ". ועצמו של יום הכפורים מכפר לשבים, שנאמר (ויקרא טז,ל): "כִּי בְּיוֹם הַזֶּה יִכַּפֵּר עֲלֵיכֶם".

אף על פי שהתשובה מכפרת על הכל ועצמו של יום הכפורים מכפר, יש עבירות שהן מתכפרים לשעתן ויש עבירות שאין מתכפרים אלא לאחר זמן, כיצד? עבר אדם על מצוות עשה שאין בה כרת ועשה תשובה - אינו זו משם עד שמוחלין לו, ובאלו נאמר (ירמיהו ג,כב): "שׁוּבוּ בָּנִים שׁוֹכְבִים אַרְפָּה מְשׁוּבְתֵיכֶם" וגו'. עבר על מצוות לא תעשה שאין בה כרת ולא מיתת בית דין ועשה תשובה - תשובה תולה⁴ ויום הכפורים מכפר, ובאלו נאמר (ויקרא טז,ל): "כִּי בְּיוֹם הַזֶּה יִכַּפֵּר עֲלֵיכֶם". עבר על כריתות ומיתות בית דין ועשה תשובה - תשובה ויום הכפורים תולין ויסוריין הבאין עליו גומריין לו הכפרה. ולעולם אין מתכפר לו כפרה גמורה עד שיבואו עליו יסוריין, ובאלו נאמר

הערות - ילמד ענוים דרכו

- 3 עיין במנחת חינוך מצווה ססד שדייק מלשון הרמב"ם בפרק זה ובפרקים הבאים, שאדם שאינו מתוודה אינו עובר על ביטול עשה, שזוהי מצווה כמו מחזיר גרושתו וכיו"ב שהיא רק דין אין לעשות. וכאן אם לא יתודה - לא יתכפר לו. אולם כבר כשעשה תשובה נקרא "צדיק" מפני שאין זה תלוי בכפרה.
- 4 על פי החלוקה לעיל, התשובה מועילה לתקן את היחסים עם הקב"ה, אולם אינה מספקת "לכפר" - לנקות את הקלקולים שהחטא גרם בנפש החוטא. לכך צריך לעבור את יום הכיפורים, כדי לתקן את הרצון והשאיפות שהיו לקודש, או לקבל יסורים - כדי להתרחק מהנאות העולם הזה, או למות - כדי שיתקדש שם ה' במותו ויתקן את החילול שגרם.

מסלול 1: יום ד, ג בתשרי	מסלול 3: יום א, ד בתשרי
מסלול 2: יום ה, ג בתשרי	מסלול 4: יום ב, ג בתשרי

(תהלים פט, לג): "וּפְקַדְתִּי בְשֵׁבֶט פְּשָׁעִים וּבַנְּגָעִים עֲוֹנִים". במה דברים אמורים? בשלא חילל את השם בשעה שעבר, אבל המחלל את השם אף על פי שעשה תשובה והגיע יום הכפורים והוא עומד בתשובתו ובאו עליו יסורין - אינו מתכפר לו כפרה גמורה עד שימות. אלא תשובה יום הכפורים ויסורין שלשתן תולין ומיתה מכפרת, שנאמר (ישעיהו כב, יד): "וְנִגְלָה בְּאָזְנֵי ה' צְבָאוֹת אִם יִכְפֹּר הָעֵוֹן הַזֶּה לְכֶם עַד תִּמָּתוּן".

(ב) דרכי התשובה ומיוחדות התשובה בימים הנוראים

פרק ב

אי זו היא תשובה גמורה? זה שבא לידו דבר שעבר בו ואפשר בידו לעשותו ופירש ולא עשה מפני התשובה⁵, לא מיראה ולא מכישלון כוח. כיצד? הרי שבא על אשה בעבירה ולאחר זמן נתייחד עמה והוא עומד באהבתו בה ובכוח גופו ובמדינה שעבר בה ופירש ולא עבר - זהו בעל תשובה גמורה. הוא ששלמה אמר (קהלת יב, א): "וְזָכַר אֶת בִּוְרָאֵיךָ בְיָמֵי בְחֹרְתֶיךָ". ואם לא שב אלא בימי זקנותו ובעת שאי אפשר לו לעשות מה שהיה עושה, אף על פי שאינה תשובה מעולה - מועלת היא לו ובעל תשובה הוא. אפילו עבר כל ימיו ועשה תשובה ביום מיתתו ומת בתשובתו - כל עוונותיו נמחלין, שנאמר (שם ב): "עַד אֲשֶׁר לֹא תִחַשֵׁךְ הַשֶּׁמֶשׁ וְהָאוֹר וְהַיָּרֵחַ וְהַכּוֹכָבִים וְשָׁבוּ הָעַבִּים אַחַר הַגִּשְׁמִים" שהוא יום המיתה, מכלל שאם זכר בוראו ושב קודם שימות - נסלח לו.

ומה היא התשובה? הוא שיעזוב החוטא חטאו ויסירו ממחשבתו ויגמור בלבו שלא יעשהו עוד, שנאמר (ישעיהו נה, ז): "יִעֲזֹב רָשָׁע דְרָכָיו" וגו', וכן יתנחם על שעבר, שנאמר (ירמיהו לא, יח): "כִּי אַחֲרַי שׁוֹבֵי נַחֲמֵתִי", ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם, שנאמר (הושע יד, ד): "וְלֹא נֹאמַר עוֹד אֱלֹהֵינוּ לְמַעֲשֵׂה יְדִינוֹ". וצריך להתוודות בשפתיו ולומר עניינות אלו שגמר בלבו⁷.

כל המתוודה בדברים ולא גמר בלבו לעזוב⁸, הרי זה דומה לטובל ושרץ בידו, שאין הטבילה מועלת לו עד שישליך השרץ. וכן הוא אומר (משלי כח, יג): "וּמִוֹדָה יַעֲזֹב

הערות - ילמד ענוים דרכו

- 5 על פי החלוקה שחילק הרמב"ם בשמונה פרקים פרק ו: במצוות הטבעיות - שלא יעשה מפני ששב ושינה את אישיותו עד שאינו מתאוה לעברה זו כלל. ובמצוות השמעיות - שלא יעשה מפני שקנה גבורה נפשית להתגבר על יצריו ולשלוט בהם בהתאם למצוות התורה.
- 6 הרי לנו שהתשובה תלויה בשלושה דברים: עזיבת החטא בהווה, חרטה על העבר וקבלה לעתיד. זו היא מצוות הווידוי שהובאה לעיל בפרק א.
- 8 כיצד יתכן הדבר? לאחר שפירט הרמב"ם שיש בתשובה שלושה דברים, ניתן להבין שאנשים רבים מבינים את המחירים של העבירה ומתחרטים על העבר, ובכל זאת בגלל ההנאה והתאוה קשה להם לעזוב את החטא בהווה ולקבל על עצמם שלא לעשות זאת בעתיד. אנשים אלו שמתוודים, חושבים שעניין הווידוי מכפר בכך שמספיק שהאדם יהיה מודע שמעשיו רעים, וכדעת הנוצרים. על כן מבאר הרמב"ם שהווידוי אינו יכול להיעשות אלא לאחר ששב בתשובה לחלוטין.

מסלול 1: יום ה, ג בתשרי
מסלול 2: יום ה, ג בתשרי
מסלול 3: יום א, ד בתשרי
מסלול 4: יום ב, ג בתשרי

יִרְחֵם". וצריך לפרוט את החטא⁹, שנאמר (שמות לב, לא): "אֲנָא חָטָא הָעַם הַזֶּה חָטָאָה גְדֹלָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם אֱלֹהֵי זָהָב".

מדרכי התשובה להיות השב צועק תמיד לפני השם בבכי ובתחנונים ועושה צדקה כפי כוחו ומתרחק הרבה מן הדבר שחטא בו ומשנה שמו, כלומר: אני אחר ואיני אותו, האיש שעשה אותן המעשים ומשנה מעשיו כולן לטובה ולדרך ישרה וגולה ממקומו, שגלות מכפרת עוון מפני שגורמת לו להיכנע ולהיות עניו ושפל רוח.

ושבח גדול לשב שיתוודה ברבים ויודיע פשעיו להם ומגלה עבירות שבינו לבין חברו לאחרים ואומר להם: אמנם חטאתי לפלוני ועשיתי לו כך וכך והריני היום שב ומתנחם¹⁰. וכל המתגאה ואינו מודיע אלא מכסה פשעיו - אין תשובתו גמורה, שנאמר (משלי כח, ג): "מִכְסֵּה פִשְׁעָיו לֹא יִצְלִיחַ". במה דברים אמורים? בעבירות שבין אדם לחברו, אבל בעבירות שבין אדם למקום אינו צריך לפרסם עצמו, ועזות פנים היא לו אם גילם, אלא שב לפני האל ברוך הוא ופורט חטאיו לפניו ומתוודה עליהם לפני רבים סתם וטובה היא לו שלא נתגלה עוונו, שנאמר (תהלים לב, א): "אֲשֶׁרִי נְשׂוּי פִשְׁעַי כְּסוּי חָטָאָה".

השגת הראב"ד: וכן עבירות המפורסמות ומגולות אף על פי שאינן עם חברו, שכמו שנתפרסם החטא - כך צריך לפרסם התשובה ויתבייש ברבים.

אף על פי שהתשובה והצעקה יפה לעולם, בעשרה הימים שבין ראש השנה ויום הכפורים היא יפה ביותר ומתקבלת היא מיד, שנאמר (ישעיהו נה, ו): "דַּרְשׁוּ ה' בְּהִמְצָאוֹ". במה דברים אמורים? ביחיד, אבל ציבור כל זמן שעושים תשובה וצועקין בלב שלם הם נענין, שנאמר (דברים ד, ז): "כִּי ה' אֱלֹהֵינוּ בְּכָל קְרָאֵנוּ אֲלֵינוּ".

יום הכפורים הוא זמן תשובה לכל ליחיד ולרבים והוא קץ מחילה וסליחה לישראל, לפיכך חייבים¹¹ הכל לעשות תשובה ולהתוודות ביום הכפורים. ומצוות וידוי יום

הערת - ילמד ענוים דרכו

9 נראה שכל עוד לא פירט האדם את החטא לא ברור שהוא מודע אליו ועל מה הוא שב, ואין כאן לא חרטה ולא עזיבה ולא קבלה לעתיד. נמצא שאמנם המודעות לחטא חשובה אך אין היא מספיקה.

10 בהודאה ברבים יש כושה היוצרת את עומק הכרת החטא, ויש גם חיזוק גדול שהוא מקבל בפרהסיה שלא לחזור על החטא.

11 ההשלכה של חובה זו היא שבינוני שלא שב עד יום הכיפורים נחתם למיתה כי ביטל מצוות התשובה - עיין ר"ח לרה"ש טז, ב: "ואחד של בינונים תלוי מראש השנה עד יום הכפורים. זכו ועשו תשובה - נכתבין לחיים, לא זכו לעשות תשובה - נכתבים למיתה"; רמב"ן בדרשתו לראש השנה: "כיון שאמרנו שראש השנה יום דין לכל אדם וכולן נדונין בו, צריכין הכל לשום הדבר על לבם ולשוב בתשובה, ולהתחרט על עוונותיהם ועל פשעיהם, ולהרבות תפילה ותחנונים לפני הקדוש ברוך הוא שימחול על לא הודע שלהם, שאין יום הכיפורים מכפר אלא על השבים בתשובה. והתשובה חסד גדול על הבריות אבל עונש גדול הוא להם, שבזמן שאדם חוטא לא עבר על רצון בוראו אלא שעה אחת בשעת החטא, וכשהוא עומד במרדו ואינו שב בתשובה נמצא כל ימיו מבעיס לשם ואינו חושש לעשות רצון בוראו כלל". ועיין גם ברמב"ם לקמן ג, ג.

מסלול 1: יום ד, ג בתשרי
מסלול 2: יום ה, ג בתשרי
מסלול 3: יום א, ד בתשרי
מסלול 4: יום ב, ג בתשרי

הכפורים - שיתחיל מערב היום, קודם שיאכל, שמא יחנק בסעודה קודם שיתוודה. ואף על פי שהתוודה קודם שיאכל, חוזר ומתוודה בלילי יום הכפורים ערבית, וחוזר ומתוודה בשחרית ובמוסף ובמנחה ובנעילה. והיכן מתוודה? יחיד - אחר תפילתו, ושליח צבור - באמצע תפילתו בכרכה רביעית.

הווידוי שנהגו בו כל ישראל: "אבל אנחנו חטאנו". והוא עיקר הווידוי. עבירות שהתוודה עליהם ביום הכפורים זה חוזר ומתוודה עליהן ביום הכפורים אחר אף על פי שהוא עומד בתשובתו, שנאמר (תהלים נא,ה): "פִּי פִּשְׁעֵי אָנִי אֲדַע וְחַטָּאתַי נִגְדֵי תָמִיד". אין התשובה ולא יום הכפורים מכפרין אלא על עבירות שבין אדם למקום, כגון מי שאכל דבר אסור או בעל בעליה אסורה וכיוצא בהן, אבל עבירות שבין אדם לחברו, כגון החובל את חברו או המקלל חברו או גוזלו וכיוצא בהן - אינו נמחל לו לעולם עד שיתן לחברו מה שהוא חייב לו וירצהו. אף על פי שהחזיר לו ממון שהוא חייב לו - צריך לרצותו ולשאול ממנו שימחול לו, אפילו לא הקניט את חברו אלא בדברים צריך לפייסו ולפגוע (=ולחפצו) בו עד שימחול לו. לא רצה חברו למחול לו, מביא לו שורה של שלושה בני אדם מרעיו ופוגעין בו ומבקשין ממנו. לא נתרצה להן מביא לו שנייה ושלישית, לא רצה - מניחו והולך לו, וזה שלא מחל הוא החוטא. ואם היה רבו הולך ובא אפילו אלף פעמים עד שימחול לו.

אסור לאדם להיות אכזרי ולא יתפייס, אלא יהא נוח לרצות וקשה לכעוס. ובשעה שמבקש ממנו החוטא למחול - מוחל בלב שלם ובנפש חפצה. ואפילו הצר לו וחטא לו הרבה - לא יקום ולא יטור. וזהו דרכם של זרע ישראל ולבם הנכון. אבל העובדי כוכבים ערלי לב אינן כן אלא "וְעִבְרָתוֹ שְׁמֶרְהָ נֶצַח" (עמוס א,יא), וכן הוא אומר על הגבעונים לפי שלא מחלו ולא נתפייסו "וְהַגְּבֻעִים לֹא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה" (ש"ב כא,ב). החוטא לחברו ומת חברו קודם שיבקש מחילה, מביא עשרה בני אדם ומעמידן על קברו ויאמר בפניהם: חטאתי לה' אלוהי ישראל ולפלוגי זה שכך וכך עשיתי לו. ואם היה חייב לו ממון - יחזירו ליורשים. לא היה יודע לו יורשין - יניחנו בבית דין ויתוודה.

שאלות מנחות:

- ✦ הרמב"ם מדגיש שמלבד המצווה, יש עיקרי אמונה שמצוות התשובה קשורה אליהם. מהם?
- ✦ עיין בניסוח של הרמב"ם את המצווה בהקדמה להלכות ובהלכה א - האם יש מצווה לשוב בתשובה או רק להתוודות? עיין גם בתחילת פרק ז.
- ✦ האם "התשובה" המופיעה בפרקים אלו היא תשובה מעבירה או ביטול מצווה או "התעלות אישיותית"? השווה למושג התשובה שבפרק ז.
- ✦ האם יש קשר בין "כפרה גמורה" לבין "תשובה גמורה"?

מסלול 1: יום ד, ג בתשרי	מסלול 3: יום א, ד בתשרי
מסלול 2: יום ה, ג בתשרי	מסלול 4: יום ב, ג בתשרי

- ✦ אם גם כששב בזקנותו כל עוונותיו נמחלים, מה המעלה של ה"תשובה הגמורה" בימי בחרותו?¹²
- ✦ מהם שלושת המרכיבים של התשובה ואיך הם באים לידי ביטוי בווידוי? (ועיין איגרות ראי"ה א, קלה)
- ✦ "כל המתוודה בדברים ולא גמר בלבו לעזוב" - האם מדובר על מי שאומר את הוידוי בפיו אך לא שב בתשובה כלל?¹³ או שמדובר ששב על מה שעשה אבל לא קיבל החלטה שלא לעשות זאת עוד?
- ✦ מה המטרה של "דרכי התשובה" - לגרום למחילה מאת ה' או לחזק את עצמו בשינוי שעשה?
- ✦ לפי הרמב"ם האם הסיבה לווידיים החוזרים ביום הכיפורים היא כעין דרכי התשובה להיות "צועק תמיד"?

הערות - ילמד ענוים דרכו

- 12 דרשות הר"ן הדרוש הששי: "אמנם יש כאן עניין (ש)צריך ביאור, שהרי אמרו בסוף יומא: 'היכי דמי בעל תשובה? אמר רב יהודה: כגון שבאתה דבר עבירה בידו פעם ראשונה ושנית ושלישית וניצל ממנה. מחוי רב יהודה באותה אשה ובאותו פרק ובאותו מקום'. ולפי זה יקשה, מי שאינו בימי עלומיו איך יעשה תשובה שלמה? שמא תאמר: כן הוא שאין תשובתו שלמה, זה אינו, שהרי אמר בסוף פרק קמא דקידושין (מ, ב): 'ואפילו רשע גמור כל ימיו ועשה תשובה באחרונה אין מזכירין לו שום רשע, שנאמר: ורשעת הרשע לא יכשל בה ביום שובו מרשעו', והרי באחרונה אינו באותו פרק? ואמרו ז"ל: 'תשב אנוש עד דכא - עד דכדוכה של נפש'?
- אלא פירוש העניין כך הוא: התשובה, יש לה שני תועלות עצומים, אחד כפרת החטאים הקודמים, והשני תוספת הזכות יותר משאם לא עשה העבירות ושב מהן, כי מלבד שהתשובה מכפרת העוונות הקודמים, היא מצוות עשה מן התורה, והיא מן המצוות שהודיענו רבותינו ז"ל שהם בתכלית השכר. ובוזה החלק השני דיברו שם ביומא (פ, ב): 'גדולה תשובה שזוונותיו נעשו כזכויות, שנאמר: ובשוב רשע מרשעתו ועשה משפט וצדקה עליהם הוא יחיה'... זאת התשובה שדיברו עליה ביומא, אינה מועלת בכפרת העוונות לבד, אבל היא מוספת זכות גדול. ועל זה אמר שם: 'היכי דמי בעל תשובה וכו'', כלומר איזוהי אותה תשובה שכוחה גדול כל כך, שלא די שהיא מכפרת העוונות הקודמים, אבל נותנת זכות כל כך, 'כגון שבאתה דבר עבירה לידו וכו''. והתשובה שאיננה מעולה כל כך, אמנם תספיק לכפר העוונות הראשונים, אבל לא תוסיף זכות".
- 13 למצב זה התייחס הרמב"ן בדרשה לראש השנה בהריפות גדולה: "ישראל שמתפללין ומתלחשין ומתוודין בפיהם ואומרים חטאנו עווינו וכו' ואינן מניחין העבירות כלל - זה בוודאי מרד גדול הוא ומוסיף על חטאתו כעס וחרון אף ה'. משל לליסטים ששולל את הדרכים ומלטסם את הבריות והוא בא לפני המלך מעצמו ואומר לו: אדוני המלך, מחול לי שהרגתי אנשיך ושללתי אנשי מדינותיך וליסמתי דרכיך, ולמחר חוזר לרעות שעשה, שזה בוודאי כל פיוסין שהיה מפיסין למלך אינן אלא נאצות גדולות ומיעוט כבודו ומוראו של מלך, ולכך אמר הכתוב: 'רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עוונותיכם' - אמר הקדוש ברוך הוא: גליתי לכם דין יום הכיפורים והודעתי לכם שאני מכפר בו על השבים ופירשתי לכם כל טכסיסין של יום בתענית ובתפילה וקרבנות ותשובה על העבירות ולא חששתם על דברי לשוב כלל, הלא זה מרד גדול הוא, נמצא קירובן של ישראל אצל הקדוש ברוך הוא הוא הגורם להם ריחוק וגלות וכל עונש".

מסלול 1: יום ד, ג בתשרי	מסלול 3: יום א, ד בתשרי
מסלול 2: יום ה, ג בתשרי	מסלול 4: יום ב, ג בתשרי